

Karin ROŽMAN

Barve v prostoru in prostorski zakonodaji

Današnji čas je čas hitrih sprememb, možnosti velikih premikov in hitre izmenjave informacij, svobode medijev in fascinacije nad podobo, ki nas zasleduje povsod. Želja po atrakciji se je v tem času naselila tudi v prostoru. Tako na eni strani gradnja in kakovost prostora skladno z napredkom raste, na drugi strani pa prostor preplavljajo oblike in podobe, ki niso skladne z zakonitostmi okolja, tradicije in zakonodaje. Močan element, ki zaznamuje podobo prostora, je barva grajenega okolja. Z barvo in s podobo velikih reklamnih panojev tekmujejo pročelja stavb v močno nasičenih tonih, ki so tuje slovenskemu prostoru. Z raziskavo bomo utemeljili pomen in vlogo, ki jo imajo barve za prostor in arhitekturo. Na podlagi pregleda prisotnosti barv skozi čas pri nas in primerjave zakonitosti barvitosti drugih kulturnih okolij bomo analizirali zastopanost barv v prostorski zakonodaji. Pri tem

ugotavljamo, da so določila o uporabi barv in materialov oblikovana na podlagi tradicije prostora in da vsebujejo okvire, znotraj katerih mora biti zasnovana barvitost grajenega prostora. Čeprav so po posameznih občinah določila bolj ali manj natančna, uporaba neustreznih barvnih tonov in barvno onesnaževanje ni posledica prostorskih predpisov. Razhajanje med predpisi in stanjem v prostoru kaže, da bo za doseg ustrežne barvitosti in posledično podobe pokrajine treba temu področju nameniti veliko pozornosti – pri iskanju vzrokov in tudi rešitev za doseg cilja.

Ključne besede: barva, barvna harmonija, barvno onesnaževanje, podoba prostora, zakonodaja

1 Uvod

V prostoru se danes srečujemo s pomanjkanjem odgovornosti do okolja, z nespoštovanjem in nerazumevanjem tradicije, z neupoštevanjem temeljnih in ostalih določil zakonodaje. V dobi hitrih sprememb in novih vrednot si želimo drugačnosti in atrakcije. Na drugi strani živimo v času, v katerem razvoj v gradnji omogoča napredek, dostopnost informacij prinaša nova znanja, posamezne arhitekture pa dosegajo visoko raven odnosa do okolja. V našem prostoru se kažejo velike razlike med kakovostno arhitekturo in urejenim prostorom ter gradnjo, ki nas oddaljuje od možnosti, da bi prostor kot celota postal pomemben del vrednot naše kulture.

Med glasnimi opomniki, kakšen odnos do prostora vlada pri nas, je barva. Barva nas zadene povsod – med polnimi policami supermarketov, na poteh nas »napadejo« podobe velikih plakatov, ki temeljijo na kričočih barvah, revije nas prepričujejo z belo, modro, rožnato, kaj nam pristaja in česa si želimo. Danes šteje podoba in barva z njo. Družba je željna fascinacij. Zato da za trenutek verjamemo in si prihodnji dan želimo še več. Vse to kričanje in poudarjanje se je iz medijev naselilo tudi v prostor, ki je prenasičen s tujimi oblikami, kričočimi podobami in z močnimi barvami in s tem izgublja svoje dostojanstvo. Močni poudarki v barvi, obliki ali podobi preglasijo kakovostno in odgovorno arhitekturno zasnovo in sporočilo, ki jo ta prinaša v okolje.

Ob posameznih kakovostnih arhitekturnih zasnovah ali ustrezno ohranjenih in obnovljenih grajenih strukturah si želimo, da bi bilo tovrstnih primerov več. To bi bil prispevek k bolj urejenemu prostoru, ki je eden od gradnikov ekonomske in socialne stabilnosti družbe. Spremembe so mogoče, če o problemih, ki jih zaznavamo v prostoru, vzpostavimo dialog zunaj ozkih arhitekturnih krogov, saj teme presegajo arhitekturne okvire. To gotovo drži tudi za barve v prostoru. Z barvo se naše okolje dnevno spreminja in s tem se izgublja identiteta kulturnih krajin. Nekatera vprašanja raziskujemo in odpiramo v nadaljnji razpravi. Raziskali bomo odnose med barvo in arhitekturo, razčlenili prisotnost barv v slovenskem prostoru in primerjali barvitost v drugih kulturnih okoljih. Vprašanje, na katero želimo odgovoriti, je vezano na zastopanost barve v prostorski zakonodaji, s čimer želimo ugotoviti, ali so lahko prostorski predpisi vzrok za barvno onesnaženje prostora ali je vzroke za to treba iskati drugje.

Uporaba barv skozi čas na območju Slovenije je v pričujočem članku analizirana prek pisnih virov in grajenih struktur v prostoru. Primerjava prisotnosti barv v drugih okoljih je raziskana na podlagi predhodnih študij in pisnih virov. Zakonodajo bomo analizirali s pomočjo izbranih prostorskih aktov iz posameznih pokrajin Slovenije. Vedenje, na podlagi katerega izbiramo barve v prostoru, bomo preverili tudi z opravljenimi

anketo med prebivalci. V skladu z zastavljenimi vprašanji v nadaljevanju dokazujemo trditev, da neustrezna barvitost prostora, ki negativno vpliva na podobo kulturnih krajin, ni v zakonodaji, ampak v širši kulturi investitorjev in izvajalcev, s čimer odpiramo nadaljnjo razpravo.

2 Od barve do arhitekture

Barva ne obstaja sama. Barva ni površina, je vsebina. Vse, kar vidimo, ima barvo. Zato barve ne moremo ločiti od forme in prostora, saj je ta del njega. Faber Birren (1961) ugotavlja, da zaznamo barvo pred obliko, ne po njej, zaradi česar je barva veliko bolj osnovna pri zaznavi. Barvitost naj bi nastala z obliko, saj skupaj tvorita celoto s sporočilom. Profesor Jaka Bonča to predstavi z zakonitostjo v naravi: »Barva listov, kamnov in živali je stvar harmonije notranjega bistva.« (Bonča, 1993: 72.)

Pomen, ki ga prinese barva obliki in prostoru, je pogosto vezan na zgodovinsko razumevanje, na stanja v naravi, kot je povezovalje črne z nočjo, s temačnostjo in smrtjo, rdeče z zgodovinskimi sporočili in s krvjo, bele s čistočo, zelene z naravo. Ker barva močno vpliva na naša čustva in izzove spomine, lahko z njo oblikujemo sporočila, ki jih želimo prenesti prostoru, in smo pri tem pozorni, saj so »barve in vsebine oblik /.../ resnične sile, ki lahko oblike zelo deformirajo.« (Bonča, 1993: 74.)

Pri uporabi barve v prostoru se v arhitekturi srečamo tudi z občutkom teže, ki jo nosi barva. Elementi v svetlih tonih so lažji od temnejših. Teža je povezana tudi s površino (količino), ki jo barvamo. Čiste nasičene barve stopajo v ospredje pred manj nasičenimi, posivelimi toni. Z uporabo barv in materialov razkrivamo strukturo objektov, tako v kompozicijskem kot tektonskem smislu.

Svet barv je kot glasba. Ima svojo lepoto, harmonijo, ritem, kompozicijo, s katero v prostoru odigra svojo melodijo. Če prostoru dodamo čas z gibanjem, ima tudi svoje trajanje. Ker prostor spoznavamo skozi premike, skozi naše gibanje in gibanje objekta v vetru, v svetlobi, se barva spreminja s premikom, senco, svetlobo, z neprosojnostjo ali s prosojnostjo materiala in teksturo površine.

Barva pa ni samo vse to. Po besedah Luisa Baragana je »barva /.../ dopolnilo arhitekturi: služi za povečanje ali pomanjšanje prostora. Uporabimo pa jo tudi, če želimo dodati občutek magičnosti, ki ga potrebuje prostor« (Martinez, Ickowitz, 1992: 70), Barva je v prostoru stalno prisotna. Nosi jo vsa narava, prinese jo vsak element, ki ga dodamo v prostor. Po premiku skozi pokrajine in dežele, različno zgodovinsko znamenovane družbe in skozi druga podnebja barva v prostoru drugače domuje in nosi različna sporočila, kar bomo spoznali v

nadaljevanju besedila. Z izbiro barve in materiala, ki jo dodamo obliki, sporočamo svoj odnos do okolice, svoje razumevanje prostora, sporočamo vlogo objekta v kompoziciji in dialog med elementi.

V današnjem času sporočilo nosi podoba ob cesti, s svojo obliko in vsebino sporoča, kaj je najboljše. Za tem ne želi zaostajati niti arhitektura, zato pročelje »neke hiše« prepleskajo v močno vijoličasto, rumeno ali rdečo, lahko celo v povezavo vseh treh. S takim izborom barv smo sicer v toku z današnjim časom, »časa brez vrednot«, vendar kršimo veliko pravil: pravila spoštovanja okolice, tradicije, zakonodaje, negiramo sporočilnost, ki jo nosijo barve, saj se tako »neka hiša« v nizu razkazuje kot pomembna mestna palača, morda celo iz nekega drugega okolja. S tem smo kršili tudi pravila osnovne kompozicije objekta kot segmenta v nizu hiš. Navedeni primer je samo ponazoritev dogajanja v našem prostoru, v katerem se s podobnimi okoliščinami srečujemo pri posegu v barvitost obstoječe arhitekture in pri snovanju barvitosti nove. Tako z barvo v prostoru puščamo močan pečat, ki vpliva na nove posege in dolgoročno podobo pokrajine.

3 Barva v svetlobi in materialu

Barvo vidimo ob prisotnosti svetlobe oziroma kot zapiše Johannes Itten (1973: 13): »Barve /.../ otroci svetlobe in svetloba je njihova mati.« »Svetloba je eden od bistvenih pogojev in elementov življenja. Hkrati je svetloba tudi arhitekturni element z večpomensko funkcionalnostjo.« (Kobe in Novljan, 2012: 16.) Svetloba barve enkrat posvetli, drugič jih potemni. V svetlobi na severu rdeča barva drugače zažari kot v vročem tropskem soncu. Zato svetloba, ki zaznamuje posamezno podnebje, pokrajino, regijo, narekuje barvno paletu določenega okolja.

Z obliko v prostoru ujamemo svetlobo, ki zaznamuje formo z osvetljenimi ali zatemnjenimi ploskvami, s sencami. Svetloba se ujame v teksturo materiala, ki doda svoj značaj celoti. V ometu se riše njegova struktura, kovina se lesketa v soncu, steklo postane neprosojno in nanj se rišejo slike okolice.

Material arhitekturi in prostoru prinese tudi druge značilnosti. Barva je lahko že kar barva, ki jo prinaša s seboj material ali osnovna zaščita tega. Les v odtenkih rjave ali sive, opeka v opečnatih, rdečih ali rjavih tonih, kovina, steklo in drugi materiali v svojih značilnih teksturah in tonih. Kadar material v podobi arhitekture uporabimo kot gradivo in ne samo kot dekoracijo, sporočamo tudi zgradbo arhitekture z iskrenostjo do materiala. S tem material izraža svojo funkcijo nosilnosti, polnila in zaščite.

Če želimo ustvarjati arhitekturo, ki ima korenine v prostoru in ga spoštuje, moramo poznati tudi svetlobo, ki prostor naseljuje. Tej bomo postavili meje, ujeli jo bomo z novo obliko, novo barvo in materialom. Med svetlobo in temo so številni koraki, so sence, polteme, lesketanja, ki ustvarjajo lepoto, ki jo razumemo, če smo razumeli prostor, v katerega posegamo.

4 Dialog med barvo in prostorom

4.1 Barva in slovenski prostor

»Stavbna dediščina je nosilec naših kulturnih, socialnih in ekonomskih vrednot.« (Avguštin Florjanovič, 2004: 38.) Graje ne strukture z vidno podobo izražajo naš odnos do prostora, dediščine in razumevanje kulture. Pri vidni podobi grajenega okolja ima veliko vlogo barvitost ovoja. »Spreminjanje barvitosti grajenih struktur v slovenskih kulturnih krajinah pokaže, da nova barvitost stavbnih ovojev negativno vpliva na likovno doživljanje krajin ter da se z njo v slovenskem prostoru briše tudi kakovostna prostorska in kulturna raznovrstnost.« (Deu, 2010: 135.)

Prisotnost barve grajenemu okolju Slovenije ni tuja. Lahko pa skozi čas sledimo razvoju barvitosti, ki je povezana z uporabo materialov, zaščitnih premazov, kulturnih vplivov in razvoju, ki prinaša nove možnosti tudi v uporabi barv. Pomemben oblikovalec podobe ovoja stavb je bilo v začetkih gradivo, iz katerega je bil ovoj izdelan, in pigmentov, pridobljenih predvsem iz zemlje. Material je bil izbran na podlagi dostopnosti surovin območja, na katerem je potekala gradnja.

Vse od prazgodovine je človek oblikoval svoj prostor. Najprej tako, da je preživel in se zaščitil, pozneje ga je tudi oblikoval in okraševal. Kakovost gradnje se je skozi čas dvigovala. V času Rimljanov (v začetku našega štetja) so se izboljševala gradiva, pojavili so se novi izumi, kot sta malta in rimski beton. K nam so prinesli uporabo zapletenih lesenih konstrukcij, kar je pustilo pečat pri oblikovanju objektov. Na slovenskem ozemlju smo bili tudi pozneje pod različnimi evropskimi kulturnimi vplivi. Stavbe so bile odsev potreb, izražati se že začne posebnost našega prostora, v katerem nismo gradili veličastnih katedral, temveč po velikosti skromno, toda toliko bolj z okoljem zračeno arhitekturo. Razvijale so se tehnike gradnje. Pomembnejše romanske zgradbe so bile (iz kamna in opeke) prekrte s tankim slojem ometa. Površina je bila bela, nekoliko neravna, ki je s sencami menjala svoj videz. Barva je bila dovolj prosojna, da je skozi njo prodirala barva, ki jo je dajalo gradivo. V srednjem veku so bile barve na stavbah še redko prisotne, vendar že v tolikšni meri, da je morala vsa boljša arhitektura imeti tudi svoje barvne odtiske. Predvsem je bilo še neznano barvanje sten ali velikih ploskev. Rjavkaste, nekoliko pozneje vse bolj rdečkaste, dopolnjene z rumenim okrom, na koncu obdobja

tudi z belimi poudarki, so barve dopolnjevale videz stavbe. Poudarki in barvanje so potrjevali trdnost in pomembnost stavbe (Fister, 1986).

V 15. stoletju se je kamen vse pogosteje uporabljalo kot gradivo. Obdelane kvadre so uporabljali le za robove stavb, na katerih so bile te najboljčutljivejše. Tako je nastal vzorec »šivane roba«, ki se je ohranil tudi v poznejših obdobjih. V tem času se je zahtevalo, da so pri gradnji vsake stavbe sodelovali izučeni ali vsaj izurjeni mojstri, tudi z likovnim znanjem. Obdelava lesa je dosegla že visoko stopnjo. Njegovo trajnost so podaljšali s premazi iz govejega loja, ki mu je bila primešana živalska kri. Od tu rjavordeče barve lesenih delov, ki so jih še stoletja posnemali tudi z oljnimi barvami. V tem obdobju in naslednjih je bila že značilna uporaba barv. Mojstri so morali biti tudi mojstri barv. Barvna lestvica je bila v značilnih rjavorumenih (oker) tonih. Temu barvnemu tonu, s katerim so posnemali barvo peščenjaka, kot najbolj imenitnega gradiva dobe, so dodajali rjavkasto rdečo poslikavo, da bi risali robove in okrasje. Osnovnima so dodali kot okrasni barvi še belo ali zeleno. Stavbe so barvali in okraševali predvsem znotraj. Zunaj so morale stavbe dajati občutek trdnosti in varnosti. Zato so poslikali vogale, narisali »šivane robove«, tudi tam, kjer jih ni bilo (Fister, 1986).

V 16. stoletju je kamen postal osnovno gradivo za pomembnejše stavbe (gradove). Kjer so z malto (ometom) zavarovali zidove, so jo nanašali v debelih plasteh ter vanjo vrezovali oblike in poudarke. Barve so začasno izgubile svoj nekdanji pomen. To se je različno izražalo na različnih delih ozemelj, ki so bila pod drugimi vplivi. Predeli, ki so bili pod vplivom Italije, so bili manj barviti od notranjih dežel. V 17. stoletju so zaradi velikega iztrebljanja gozdov prepovedali posek lesa, kar je pomenilo tudi posledice v načinu gradnje. V tem času so se med slovenskimi pokrajinami že izoblikovale razlike med stavbarstvom. Kakovost gradnje se je znižala. Da bi prikriili slabosti, so na omete risali podstavke, šivane robove na vogalih, včasih še stebre na stenah in tako pričenjali oblikovati »lažno arhitekturo«. Za izbor modnih barv so bili pomembni tuji vzori. Še vedno je prevladovala bela barva kot osnovna (apneni belež), vendar so vanjo začeli dodajati nekaj železovega oksida, za zelene rumenkaste ali rjavordeče odtiske. Na tako pobeljenih stenah so ponekod že slikali bele stebre. Rdečo ali rjavkasto rumeno barvo so počasi zamenjali s črno in z zeleno, ki sta posnemali nove vrste uporabljene kamna (Fister, 1986). Črno barvo so že pred časom za zaščito lesa ustvarili z uporabo dima in saj.

Sredi 18. stoletja so uradno prepovedali postavljanje novih lesenih hiš po vaseh. S tem se spremeni tudi grajena podoba pokrajin. Preidemo v čas, v katerem stavbe naj ne bi bile več le gole oblike, ampak naj bi bile vse stvari hkrati uporabne in

lepe. Med hišami so največ barvali zidane, saj so take gradili bogatejši. Lesene so na stikih brun še vedno tesnili z apnenim ometom ali beležem in tega včasih tudi pobarvali v modro ali rdečo. Tako je nastala nova podoba sicer skromnih hiš. V 19. stoletju v barvi izstopa cesarsko/kraljevska »žolta« barva in sivine, ki prekrijejo svetli kolorit mest in vasi (Fister, 1986).

Uporaba bele in svetlih nenasičenih tonov za barvanje stavbnih ovojev se je nadaljevala tudi v 20. stoletju. Ovoji v materialu gradnje in barvani z barvo iz naravnih snovi so bili v ravnovesju z okoljem, v katerem so bili uporabljeni in so se skupaj z njim odlično ohranjali skozi čas. To pa ni pravilo časa na prelomu stoletja, v katerem se je z razvojem industrije barv povečala paleta tonov. Iz barvnih palet se je v prostor nekontrolirano naselila množica nasičenih neskladnih barv, od rumene, rdeče, vijoličaste, modre do intenzivno zelene. Kljub zakonskim določilom in razmišljanjem znotraj arhitekturne stroke se v prostoru srečujemo z barvnim onesnaževanjem, s trendom vsiljevanja agresivnih barv in tujih oblik.

4.2 Barva v drugih kulturnih okoljih

Konstantin Grcic meni, da je bil »nekdo, ki je odraščal v svetlobi in arhitekturi mediteranske dežele, izpostavljen popolnoma drugim barvam kot nekdo, ki je odraščal na severu ali v Nemčiji« (Glasner in Schmidt, 2010: 288). Barva mora imeti svoj kontekst. Tega določajo različni dejavniki, od geografskih in podnebnih pogojev, svetlobe, zgodovinskih in kulturnih vplivov. Oblikovalec Fernando Campana ugotavlja, da bi s selitvijo na Nizozemsko moral na novo izumiti tudi barve, v katerih ustvarja, saj je brazilska pokrajina, iz katere izhaja, popolnoma drugačna, ni monokromatska, ampak polna živobarvnih tropskih rož (Glasner in Schmidt, 2010). Barvitost, ki je značilna za okolje, sprejememo kot del kulture, v kateri rastemo, se izobražujemo in pozneje ustvarjamo.

Prisotnost barve skozi zgodovino je ugotovljena od prvih bivališč s poslikavami do izbora in oblikovanja strukture ovojev iz gradiv, ki so arhitekturi dali svoj pečat. Intenzivno so bile obarvane že arhitekture zgodnjih civilizacij (Mezopotamija, Egipt ...). Tudi antika, ki jo danes poznamo po svetlih odtenkih kamnitih ostankov, kar je posledica časa, vpliva vetra in dežja, je bila izvorno vsa v barvah. Številni danes svetleče beli stebri, arhitravi in kapiteli so bili okrašeni z bogatim barvnim okrasjem, ki je dopolnjevalo harmonijo arhitekturne kompozicije. Grki so pri oblikovanju z barvo razumeli prisotnost svetlobe in sence. Barve gradiv so dopolnjevali z rdečo, s črno in z modro. Barvitost je večkrat nosila tudi močan simbolni pomen. Modra je poudarjala poštenost, bela deviškost.

Skandinavijo, predvsem Švedsko, prepoznamo po tradicionalni rdeči barvani hiši. Izvorno je bila rdeča barva uporabljena za

izboljševanje opečnatih pročelij in kot statusni simbol, ki je bil posledica kulturnega vpliva. Pozneje so temno rdečo barvo uporabljali za zaščito lesenih hiš. Rdeči pigment je stranski produkt (železov oksid) v rudnikih bakra v Falunu in se uporablja v barvi, ki daje paletu toplih temnih rdečih tonov in matirane površine, ki v večerni svetlobi rdečo še dodatno poudari in ta skoraj zažari (Porter, Mikellides, 2009). Rdeči barvi se je v 18. stoletju pridružila rumena, kar je bil vpliv, ki so ga arhitekti, ki so potovali v Italijo, prinesli s seboj na Švedsko. Uporabljali so še belo barvo, ki se pojavi v vplivom renesanse ter belino kamnitih ostankov grške in rimske antike. Pozneje, v 19. in 20. stoletju, se uporaba barv razširi tudi na druge tone, najprej na zelene. Danes je paleta barv širša, rezultat, ki ga barve prinesejo prostoru, pa težko predvidljiv.

Na jugu, na otokih Grčije, je značilna arhitektura iz belega kamna, pozneje pa tam prevladujejo bela, z apnom osvežena pročelja, dopolnjena z močnimi barvnimi poudarki (turkizne in modre barve), ki v soncu ohrani svoj sijaj, se zlije z modrino neba in morja, sredi katerega so si grajene strukture priborile svoj dom. Ta belina je bila tudi osnova »moderne« arhitekture v 19. stoletju, ki je svoje stavbe odela v belo in svetu arhitekture na prvi pogled odvzela barvitost (Weston, 2003). Arhitekti so barvo uporabljali kot enakovredni kompozicijski element in sooblikovalko njihove arhitekture, ki je bila vse prej kot dolgočasna bela.

V avstrijski pokrajini Vorarlberg lahko opazujemo, kako so v zadnjih desetletjih uspešno združili tradicijo in razvoj. Ohranili so tradicionalno arhitekturo pokrajine z lesenimi pročelji in s kletmi ali podstavki iz kamna ali opeke oziroma v belih svetlih tonih in njej ob bok postavili sodobno arhitekturo. Danes izkoriščajo lokalno gradivo – les, znanje pridobljeno skozi čas, razvijajo industrijo in s tem krepijo gospodarstvo. Ohranjajo kulturno identiteto območja in celo privabljajo turiste s promocijo novonastalega »arhitekturnega turizma«. Nova arhitektura upošteva želje in potrebe človeka pri oblikovanju prostora in današnjem načinu bivanja. V okolju, ki se zaveda pomena svoje dediščine, priložnosti prostora in zahtev časa, deluje sodobna arhitektura kot naravni razvoj v prostoru, ki kot celota kaže ubrano podobo.

Za razumevanje vpliva kulture na prostor in barve v prostoru smo opazovali tudi Mehiko. Že pred prihodom Špancev je imela barva v Mehiki vodilno simbolno vlogo v umetnosti in ostalih sferah kulture. Uporaba barve tudi v arhitekturi izhaja globoko iz zgodovine in z njo svojo arhitekturo še vedno snujejo arhitekti sodobnega časa, kot so Legorreta, Barragan, O'Gorman, Enrique del Moral in Antonio Attolini. Intenzivne in močne barve, kompozicije različnih tonov, ki se nizajo vzdolž ulic, obkrožajo trge in domujejo v pokrajini v vročem soncu, močni svetlobi, na kateri barve hitro bledijo, ustvarjajo

celoto, ki s kulturo in z ritmom življenja sooblikujejo popolno skladnost. Barva je bila vedno pomemben sooblikovalec domov Mehičanov. Barve pročelij in vzorci so sporočali vlogo prebivalca hiše. V državi vsako od geografskih regij določa različna barvna lestvica arhitekture. Na puščavskem severu prevladujejo barve na osnovi belih, rjavih, oker in peščenih barv, pogosto s poudarjenimi odprtinami ali pomembnejšimi elementi pročelja, medtem ko imajo obalna mesta v tropskih predelih močnejše nanose pigmentov, na podlagi bogate predšpanske in kolonialne tradicije (Martinez in Ickowitz, 1992).

Sklenemo lahko, da ima barva svoj dom. Barva izhaja iz tradicije, kulturnih vplivov, možnosti/naravnih danosti okolja, tudi iz narave pokrajine in podnebja, ki nosi svojo svetlobo in vremenske vplive. Barvo lahko torej najdemo povsod, le da ima vsako okolje, vsaka država, pokrajina ali celina svoje zakonitosti in svojo barvno harmonijo, svojo barvito glasbo prostora. Sodobni pojav široke palete barv v različnih okoljih, ki je v nasprotju z zakonitostmi okolja, lahko označimo za barvno globalizacijo.

5 Barva v zakonodaji

V okviru raziskave prostorske zakonodaje predstavljamo primer prostorskega izvedenega akta izbrane občine iz vsake posamezne pokrajine Slovenije. Opazovan je bil del določil, ki predpisuje pravila za oblikovanje objektov, posebej uporabo barv in materialov ojev stavb.

Na Gorenjskem prikazujemo vsebino določil na primeru prostorsko ureditvenih pogojev občine Jezersko. V pogojih so navedena pravila za oblikovanje pročelij z nedopustnostjo uporabe oblog iz umetnega kamna, keramičnih ploščic, pročelne opeke ali oblog iz umetnih snovi in zasteklitve s steklaki. Natančneje je določena obdelava ograj v lesu ali naravnem avtohtonem kamnu. Streha je lahko sive do grafitno sive barve (Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za Jezersko, Ur. l. RS, št. 41/1992). V občini Bovec je bil sprejet občinski prostorski načrt, ki natančneje kot prostorski ureditveni pogoji občine Jezersko določa barvo pročelij v belih in svetlih pastelnih tonih brez dekorja in poudarjenega talnega zidca. Za zunanje ograje balkonov, lož in stopnišč se zahteva, da so polne iz lesa z vertikalno delitvijo. Na zunanjih stopniščih je dovoljena masivna zidana ograja. Za streho, ki je peto pročelje objekta, je določena barva kritine v sivi barvi lesene patine ali betonskega špičaka (Odlok o občinskem prostorskem načrtu OPN Bovec, Ur. l. RS, št. 119/2008).

Na Spodnjem Štajerskem novi občinski prostorski načrt občine Brežice prepoveduje uporabo barv, ki so v prostoru moteče in neavtohtone (kot npr. citronsko rumena, vijoličasta, živo

oziroma travniško zelena, živo, temno modra oziroma turkižno modra). Barva pročelij mora biti usklajena z barvo strehe, talnega zidca in stavbnega pohištva. Barve kritin morajo biti temne ali sive do grafitno sive, rjave ali opečne barve. Dodano je tudi določilo, ki podaja splošno zahtevo, da je v predelih, v katerih lahko opazimo kakovostno oblikovano gradnjo, treba pri gradnji novih objektov naklon strehe, material in barvo kritine ter smeri slemen prilagoditi kakovostni podobi v prostoru (internet 1).

Na Primorskem prostorsko ureditveni pogoji v občini Koper določajo, da mora biti oblikovanje stavb usmerjeno k oblikovni enotnosti območja, kar je mogoče ustvariti z uporabo usklajenih arhitekturnih elementov, kot so strešine, venci, pročelja, barve, materiali, proporci in zunanja ureditev. Prepovedani so zidovi ali ograje iz vidnega betona ali obloge brežin iz betonskih prefabriciranih korit ali drugih materialov. Kritina je lahko iz korcev ali druga podobna kritina z značilno vidno strukturo. Barve v prostorskih ureditvenih pogojih za območje občine Koper niso posebej omenjene (Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih ureditvenih pogojev v Mestni občini Koper, Ur. l. RS, št. 95/2006).

V Prekmurju je na podlagi prostorsko ureditvenih pogojev občine Beltinci pri oblikovanju in obdelavi pročelij treba upoštevati, da morajo biti pročelja opleskana v svetli barvi, lahko so obdelana z lesom. Talni zidci naj bi bili opleskani s temno barvo. Ulična pročelja morajo biti gladka, razen pri značilnih uličnih vhodih. Opleski lesenih detajlov ali delov objektov morajo biti enake barve. Dodano je tudi določilo, ki vsebuje obdelavo pročelij, predvidenih in obstoječih objektov, pri katerih je mogoče uporabiti vse razpoložljive materiale, vendar prilagojeno že obstoječim objektom. V območjih vaških jeder, ob izpostavljenih objektih in ob zavarovanih objektih kulturne dediščine ni dopustna uporaba materialov, kot so obloge iz umetnega kamna, plastike, keramičnih ploščic, steklenih zidakov ali drugih umetnih materialov. Obliko, naklon in velikost strehe ter kritino in smeri slemen je treba prilagoditi splošni podobi naselja ali dela naselja (Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za območje Občine Beltinci, Ur. l. RS, št. 40/2001).

Na Notranjskem smo izbrali občino Borovnica. V njenem pripravljem občinskem prostorskem načrtu, ki povzema določila prostorsko ureditvenih pogojev, je določeno, da morajo biti oblika, naklon in kritina prilagojeni splošni oziroma kakovostni podobi v prostorski enoti. Enako je nadaljevanje določila o oblikovanju stavbnih volumnov, ki se nanaša na prilagoditev tradicionalnim oziroma sodobnim kakovostim objektov in ureditvam v okolici. Natančnejša določila za barvo strešin dopuščajo kritine temnih barv (opečnate, sive, grafitno sive, rjave, črne), na območjih tradicionalne tipologije gradnje

pa pretežno opečnate. Enako kot v občini Brežice pri barvanju pročelij ni dopustna uporaba signalnih barv, ki so v prostoru izrazito moteče in neavtohtone. Barva pročelja mora biti skladna z barvo strehe in stavbnega pohištva (internet 2).

Na Koroškem je v pripravi občinski prostorski načrt občine Dravograd, v katerem so določila glede barve pročelij, ki naj bi bile bele ali svetlih pastelnih barv, dopustni so poudarjeni arhitekturni elementi in detajli (obrobe okoli oken in vrat, šivani robovi itd.). Dopustna je tudi izvedba objekta ali dela objekta v lesu. Barva kritine je lahko rdeča, siva, temno siva ali temno rjava z drobno strukturo. Uporabljene so lahko škodle ali slama. Streha mora biti usklajena s kakovostnimi in prevladujočimi kritinami v neposredni okolici in naselju (internet 3).

Na Dolenjskem so v občini Kočevje dodatno sprejeli še odlok o zunanjem videzu naselij in krajine v občini, ki določa obveznosti lastnikov objektov glede zagotovitve urejenega zunanjega videza naselij in krajine (Odlok o zunanjem izgledu naselij in krajine v Občini Kočevje, Ur. l. RS, št. 34/2011). Odlok se navezuje predvsem na dolžnosti nujnih vzdrževalnih del, za katere so določeni tudi ukrepi v primeru nespoštovanja teh določil.

Po pregledu prisotnosti barve v prostorskih aktih lahko ocenimo, da zakonodaja vsebuje pravila za uporabo barv in materialov ovojev stavb. Ta so ponekod natančnejša, z natančno predpisanimi barvnimi toni (beli in svetli pastelni toni) ali s prepovedjo uporaba barv, ki so v prostoru moteče in neavtohtone, z navedbo natančno določenih odtenkov barv. V drugih aktih sta oblikovanje stavb in barva objektov pogojena z oblikovno usklajenostjo in enotnostjo območja. Opiranje na podobo okolice je danes tvegano prav zaradi načete podobe našega prostora. Tako natančna kot manj natančna določila, opazovano je bilo samo območje barvitosti, pa v prostoru niso dovolj učinkovita za preprečevanje barvnega onesnaževanja. Iz raziskave določil za uporabo barv in materialov v prostorski zakonodaji je razvidno, da so določila oblikovana na podlagi tradicije in zakonitosti posameznih območij Slovenije, s čimer se želi zagotoviti ohranitev raznolikosti, ki je v našem prostoru ves čas obstajala. Razhajanje med predpisi in stanjem v prostoru je pa kljub temu veliko. Na Dolenjskem, Notranjskem ter v Prekmurju in drugod opažamo številne objekte in stanovanjske hiše v močno nasičenih barvnih tonih, tudi na območjih, na katerih so v veljavnih prostorskih aktih posamezne barve prepovedane. Močno obarvana pročelja, neskladna z okoliško pozidavo in našim prostorom, izstopajo in nespoštljivo vstopajo v okolje. Odlok občine Kočevje o zunanjem videzu naselij in krajine v občini potrjuje zaznavanje pomembnosti podobe, ki jo kažejo kraji in v kateri bivamo.

Enako kot pročelje ima tudi streha, ki je peto pročelje, zaradi velikih površin pomembno vlogo v barvi grajenega prostora. Negativen vpliv na podobo prostora zaradi neustrezno izbranih kritin je sicer manjši. Manjši vpliv je tudi pogojen z ožjim izborom ponujenih tonov materialov na trgu. Kljub temu pa lahko opazimo, da skladnosti z okolico, ki je v splošnem predpisana v vseh prostorskih izvedbenih aktih, tudi pri oblikovanju streh v večjem delu slovenskega prostora ne dosegamo.

6 Razprava in sklep

Sklenemo lahko, da vzroka za prisotnost barv, ki ne spadajo v paleto barvnih tonov našega okolja, ne moremo najti v zakonodaji. Med določili prostorskih aktov so res tudi taki, ki prepuščajo presojo o izbiri barv in materialov projektantom, investitorjem ... Vendar imamo na drugi strani natančne prepovedi o uporabi določene barve, ki pa jo v prostoru kljub temu srečamo. Med prebivalci različnih delov Slovenije smo opravili anketo (preglednica 1), v kateri je več kot polovica vprašanih menila, da lahko barvo pri prenovi hiše izberejo sami, manj kot četrtnina vprašanih pa je odgovorila, da je to določeno s prostorsko zakonodajo. Določila prostorskih aktov lahko tako zelo natančno predpisujejo zahteve o barvitosti stavbnih ovojev, vendar vprašani niso seznanjeni s potrebo po upoštevanju teh zahtev. Za doseganje ustrezne barvitosti stavbnih ovojev in posledično tudi podobe prostora moramo za vzroke sedanjega dogajanja in rešitve postaviti dodatna vprašanja, ki so lahko predmet nadaljnje in naslednje razprave.

Spoštovanje zakonodaje in tradicije, odnos in občutljivost do prostora so povezani z našo splošno ravno kulturo in znanja, ki ga imamo o prostoru. Na to vpliva raven kulture celotne družbe, ki se temeljno oblikuje v času obveznega dela izobraževanja. Večji poudarek na odnosu do grajenega prostora v izobraževalnih procesih otrok v šolah bi lahko dolgoročno vplival na stanje v prostoru. Danes se strokovno sledenje gradnji pri nas v veliki meri konča s pridobitvijo gradbenega dovoljenja. Izvedba se pri stanovanjskih objektih večkrat nadaljuje brez sodelovanja stroke. Pri prenovi pročelja objektov le redko sodeluje arhitekt. Na trgu obstaja široka paleta mogočih barv in materialov, s

Preglednica 1: Izbor barv stavbnega ovoja pri prenovi pročelja/objekta

Postavljeno vprašanje: Na podlagi česa izberemo primerno barvo pročelja ob prenovi pročelja/objekta?		
na podlagi zakonskih določb	po svoji presoji	neopredeljeni
22 %	54 %	24 %

Opomba: Anketa je bila med 80 osebami, starimi med 18 in 68 let. Vir: lastna izvedba

katerimi lahko »polepšamo« svoj dom. Prodajalec in izvajalec sta največkrat brez posebnega likovnega znanja in torej nista usposobljena, da bi strokovno presojala in svetovala pri izboru barve oziroma materiala. Za obnovo pročelja in spremembo osnovne barve skoraj nihče ne spremeni gradbenega dovoljenja. In na koncu, ko so nova bleščeča pročelja izvedena, neskladnosti s prostorskimi akti in z gradbenimi dovoljenji nihče ne nadzoruje oziroma nadzor ne deluje ob pravem času (med izvajanjem) in ob tem postaja neučinkovit.

Na tem področju imajo pomembno vlogo tudi mediji. Tako kot imajo svojo vlogo pri vsiljevanju podobe in barvitosti v prostor, tako kot oglašujejo najprimernejšega kandidata za predsednika, tako kot napovedo vreme za prihodnji teden, lahko s svojo vlogo in širokim dosegom sooblikujejo tudi pozitivne spremembe v prostoru ter sodelujejo pri ozaveščanju in izobraževanju prebivalstva. Kot je zapisano v intervjuju z Maxom McCombsom, teoretikom medijske agende, se moč medijev skriva v tem, da določajo, o čem bomo razmišljali, katere teme se nam zdijo pomembne, kateri politiki prepoznavni in katera vprašanja pomembna za družbo, v kateri živimo. Kot pravi McCombs za politične kandidate, je pri izbiri med podobnimi kandidati najpomembnejša njihova prepoznavnost – naj gre za politike na volišču ali zobne paste v supermarketu (McCombs, 2013). Zato pojavljanje arhitekture v širših medijih brez strokovne presoje in oglaševanje mavričnih barv za naše pročelja ni primerno. Kako lahko mediji prispevajo k cilju kakovostnega in urejenega prostora, so dokazali že v Vorarlbergu, kjer so sodelovali in še vedno sodelujejo pri sooblikovanju uspešne poti grajenega prostora.

Za ohranitev kakovosti krajin našega prostora in za preprečitev barvnega onesnaževanja samo zakonske določbe ne bodo dovolj. Predvsem zato, ker se tudi tu ne spoštuje zakonodaja. Še vedno se kot družba ne zavedamo, da je onesnaževanje prostora z oblikami in barvami, ki pomenijo velike odklone v prostoru, pomembno in da ima za družbo, ekonomijo in prihodnje generacije enake posledice kot onesnaževanje z odpadki. Procesi, s katerimi bo mogoče obvarovati prostor pred neredom, bodo morali delovati od zgoraj in od spodaj hkrati. »Celota mora biti obravnavana kot ena stvar. Konstrukcija in kompozicija, prostor in čas, statično in dinamično, morajo biti zaobjeti v eni sami ideji.« (Martinez in Ickowitz, 1992: 24.)

Karin Rožman
Arnovo selo 37b, 8253 Artiče
E-pošta: karin.rozman@gmail.com
Telefon: 041 928 404

Viri in literatura

- Avguštin Florjančič, B. (2004): *Vračanje izvirnih podob: Restavratorski posegi*. Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Birren, F. (1961): *Color, form and space*. New York, Reinhold publishing corporation.
- Bonča, J. (1993): *Prostor, gibanje in barva v arhitekturi*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Deu, Ž. (2010): *Barve grajenih struktur in identiteta kulturnih krajin*. V: Zavodnik Lamovšek, A., Fikfak, A., in Barbič, A. (ur.): *Podeželje na preizkušnji*, str. 135–143. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Geodetski inštitut Slovenije.
- Fister, P. (1986): *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Gage, J. (2006): *Colour and meaning: Art, science and symbolism*. London, Thames and Hudson.
- Glasner, B., in Schmidt, P. (ur.) (2010): *Chroma: Design architecture&art in color*. Basel, Birkhauser.
- Internet 1: *Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Brežice*. Dostopno na: http://www.brezice.si/objave/sporocila_zajavnost/2012052414210774/ (sneto 20. 4. 2013).
- Internet 2: *Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Dravograd*. Dostopno na: http://www.dravograd.si/images/stories/datoteke/novice_in_obvestila/OPN%202012.pdf (sneto 5. 5. 2013).
- Internet 3: *Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Borovnica*. Dostopno na: http://www.borovnica.si/datoteke/20203_Odlok_o_obcinskem_prostorskem_nacrtu_Obcine_Borovnica_24.08.2009Borovnica_24.08.2009.pdf (sneto 20. 4. 2013).
- Itten, J. (1973): *The art of color: the subjective experience and objective rationale of color*. New York, Van Nostrand Reinhold.
- Kobe, J., in Novljan, T. (2012): *Barvne študije*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Martinez, E. A., in Ickowitz, S. S. (1992): *Color en la arquitectura mexicana [Color in Mexican architecture]*. Mehika, Comex.
- McCombs, M. (2013): Mediji še vedno določajo, o čem razmišljamo. *Delo, Sobotna priloga*, 13. 4. 2013, str. 10 in 11.
- Odlok o občinskem prostorskem načrtu OPN Bovec*. Uradni list Republike Slovenije, št. 119/2008.
- Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za Jezersko*. Uradni list Republike Slovenije, št. 41/1992. Ljubljana.
- Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih za območje Občine Beltinci*. Uradni list Republike Slovenije, št. 40/2001. Ljubljana.
- Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih ureditvenih pogojev v Mestni občini Koper*. Uradni list Republike Slovenije, št. 95/2006. Ljubljana.
- Odlok o zunanjem izgledu naselij in krajine v Občini Kočevje*. Uradni list Republike Slovenije, št. 34/2011. Ljubljana.
- Porter, T., in Mikellides, B. (ur.) (2009): *Colour for architecture today*. Oxon, Taylor&Francis.
- Weston, R. (2003): *Materials, form and architecture*. London, Laurence King Publishing.
- Zakon o graditvi objektov*. Uradni list Republike Slovenije, št. 110/2002. Ljubljana.